

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΞΘ'

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1998

ΤΕΥΧΟΣ Δ'

ΕΙΣΗΓΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΒΟΛΕΣ ΠΡΟΣ ΑΝΑΒΙΩΣΙΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΝ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝ

ΥΠΟ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Όμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Τακτικοῦ Μέλους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας
τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν

1. Προλεγόμενα.

Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστόδουλος τὴν 6ην Ὀκτωβρίου 1998 κατὰ τὴν εἰσαγωγικὴν τοῦ ὁμιλίας πρὸς τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τόνισε ὅτι «*ἡ ἀναβίωση τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν εἶναι εὐκταία*»¹. Ἡ εὐχὴ αὐτῆ τοῦ Μακαριωτάτου εἶναι ἐκδήλωσις τῆς συνειδήσεως ποὺ ἔχει διαμορφωθῆ σὲ εὐρυτάτους κύκλους τοῦ Χριστεπωνύμου πληρώματος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, οἱ ὅποιοι ἐπιθυμοῦν τὴν ἀναβίωσιν αὐτῆ. Στὴν ἐξέλιξιν αὐτῆ ἔχουν συντελέσει πολὺ οἱ —κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες— ἀναδυόμενες καὶ προβαλλόμενες ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰσηγητικὲς ὑποβολὲς καὶ προσπάθειες πρὸς ἀναβίωσιν καὶ ἀναζωπύρησιν τῆς θεσμοθετημένης Ὁρθοδόξου γυναικείας διακονίας.

Προσφάτως οἱ ὑποβολὲς αὐτὲς ἔγιναν ἔντονες τόσον μὲ μίαν τηλεοπτικὴν συνέντευξιν², ἢ ὅποια προσεῖλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν δημοσιογράφων τῶν ἐφημεριδῶν καὶ τῶν ραδιοτηλεοπτικῶν προγραμμάτων, ὅσον καὶ μὲ τὶς διάφορες ἐορταστικὰς ἐκδηλώσεις (στὴν Αἴγινα

1. Περιοδ. «Ἐκκλησία», Ἀθήναι, 15 Νοεμβρίου 1998, σ. 787.

2. Σὲ συνέντευξιν ὁ θεολόγος κοινωνιολόγος Γεώργιος Μουστάκης προέβαλε τὴν ἀνάγκη χειροτονίας διακονισσῶν καὶ προεκάλεσε ζωντανὰ συζητήσεις.

καὶ στὸ Κάιρο) πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ὁ ὁποῖος, ὅπως ὑπενθυμίζομε πῶς κάτω, εἶχε χειροτονήσει διακόνισσες. Ἐξ ἄλλου νοσταλγία γιὰ τὴν ἀναβίωσι τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν καὶ σχετικὲς συζητήσεις ἢ καὶ ἀντιπαραθέσεις δημιουργοῦνται σήμερα καὶ μέσα σὲ εὐρεῖς ρωμαιοκαθολικοὺς κύκλους τῆς Δύσεως, οἱ ὁποῖοι ἀναμφιβόλως εἶναι ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν σχετικὴ κινητικότητα τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν λοιπῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν.

Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς καθιστοῦν σκόπιμο —πρὸς προώθησιν τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ συνέχισι τῆς σχετικῆς ἀνταλλαγῆς γνώμων καὶ ἀπόψεων— νὰ ὑπομνήσωμε τὸ Χρονικὸν τῶν κυριωτέρων εἰσηγητικῶν ὑποβολῶν καὶ προσπαθειῶν, ποὺ ἔγιναν τὶς τελευταῖες δεκαετίες γιὰ τὴν ἀναβίωσι ἢ ἀναζωπύρῃσι τοῦ ἀποστολικοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία.

2. Ὑποβολὲς κατὰ τὰ ἔτη 1945-1947.

Κατὰ τὰ ἔτη 1945 καὶ 1946, σὲ ἄρθρα μας στὸ περιοδικὸ «Ἀναγέννησις» (Ἀθήνα), παρουσιάσαμε ἀφ' ἑνὸς τὴν γυναικεῖα διακονία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑτέρου τὶς διακονικὲς - φιλανθρωπικὲς δραστηριότητες τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τρίτον τὶς προτεσταντικὲς ἀδελφότητες τῶν διακονισσῶν καὶ τέταρτον ξένες ἐπιφανεῖς γυναῖκες, ποὺ ὑπῆρξαν πρότυπα γησιῦ διακονικοῦ ἔργου³. Μὲ τὶς παρουσιάσεις αὐτὲς θελήσαμε νὰ ὑποβάλωμε καὶ νὰ καλλιεργήσωμε τὴν ἰδέα τῆς ἀναζωπυρήσεως τῆς γυναικεῖας διακονίας μέσα στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τὰ ξένα πρότυπα παρουσιάσαμε δειγματοληπτικῶς τὴν ἠρωϊκὴ διακονικὴ δρᾶσι τῆς γερμανίδος Amalie Sieveking (Ζήβεκινγκ)⁴ καὶ τῶν ἀγγλίδων Elizabeth Fry (Φράϋ),

3. Πρβλ. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, «Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν», περ. «Ἀναγέννησις» Ἀθήνα (ἐκδιδ. ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Ἀρχιμανδρίτη καὶ μετέπειτα Μητροπολίτη Κίτρους κυρὸν Βαρνάβα Τζωρτζάτο), 1945, σσ. 9-10, 21-23 καὶ 36-38. Τοῦ ἰδίου, «Ἡ περίθαλψις τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν», περ. «Ἀπολύτρωσις», Θεσσαλονίκη, Μάϊος 1945. Τοῦ ἰδίου, «Τὰ τάγματα τῶν ἀδελφῶν τοῦ ἐλέους», περ. «Ἀναγέννησις», 1945, σσ. 51-54. Τοῦ ἰδίου, «Ἡ περίθαλψις τῶν πτωχῶν, ἀσθενῶν καὶ ἀδυνάτων», περ. «Ἀπολύτρωσις», Αὐγουστος 1945. Τοῦ ἰδίου, «Αἱ ἀδελφότητες τῶν διακονισσῶν», περ. «Ἀναγέννησις», 1945, σσ. 71-73, 86-88 καὶ 100-103. Τοῦ ἰδίου, «Ἀμαλία Ζίβεκινγκ», Ἡ «Μεσονύκτιος Ἱεραποστολή», περ. «Ἀναγέννησις», 1945, σσ. 120-121. Τοῦ ἰδίου, «Ἄγγελοι τῆς νύχτας», περ. «Ἀπολύτρωσις», 1946, σσ. 4-5. Τοῦ ἰδίου, «Αἱ γυναῖκες ἐν τῇ λατρείᾳ», περ. «Πάντα-νος», 1946.

4. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, «Ἀμαλία Ζίβεκινγκ», περ. «Ἀναγέννησις», 1945, σ. 130-131.

Florence Nightingale (Νάϊτινγκεϊλ) καὶ Edith Kavell (Κάβελ)⁵.

3. Τὸ βιβλίον «Ἡρωίδες τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης».

Τὸ ἔτος 1949 ἡ «Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» δημοσίευσε τὸ ἐκ 224 σελίδων ἀποτελούμενο βιβλίον μας «Ἡρωίδες τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης – Αἱ διακόνισσαι διὰ τῶν αἰώνων»⁶. Στὸν «Πρόλογο» τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ποῦ ἐγράφη πρὸ 50 ἐτῶν (τὴν 1η Νοεμβρίου 1948), εἶχαμε, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, σημειώσει τὰ ἑξῆς:

«Ἡ κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθὸν ἱεραποστολικὴ ἐργασία πολλῶν “ἐπισκεπτριῶν” τῆς “Ἑπιθεσίᾳ Προνοίας Στρατευομένων” τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν ἢ τοῦ “Ἐθνικοῦ Ὄργανισμοῦ Χριστιανικῆς Ἀλληλεγγύης” (E.O.X.A.) ἢ σημερινὴ ἀξιόλογος δράσις τῆς “Προνοίας” διαφόρων χριστιανικῶν κύκλων τῆς πατρίδος μας· ἢ καθ’ ὅλου ἱεραποστολικὴ προσπάθεια τῶν γυναικείων ἀδελφοτήτων καὶ ἐνώσεων, αἵτινες ἀνεπτύχθησαν ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαιρᾶς καὶ τῶν θαλερῶν φυτωρίων ἐνοριακῶν τιῶν ἢ ἄλλων χριστιανικῶν κινήσεων· ἢ ἀπὸ δεκαετιῶν, καὶ ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἐν τοῖς νοσοκομείοις ἐπιτελουμένη ἐν γνησίῳ χριστιανικῷ πνεύματι ἡρωϊκὴ ἐργασία πολλῶν ἀδελφῶν νοσοκόμων” γενικῶς πᾶσαι αἱ ἐκφάνσεις τοῦ ἐν τῇ κοινωσίᾳ χριστιανικοῦ ἔργου πολλῶν Ἑλληνίδων – πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουν, ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὴν πατρίδα μας πολλαὶ γυναῖκες, αἵτινες εἶναι πρόθυμοι νὰ ἐργασθῶν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς ἰδεολογίας καὶ νὰ ἀφιερῶσιν πᾶσαν τὴν δυναμικότητά των εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἰησοῦ. Ἐξ αὐτῶν θὰ ἠδύνατο ἄριστα ἡ Ἐκκλησία νὰ στρατολογήσῃ τὰς συνεργάτιδας καὶ συγχρόνους «διακονίσσας» τῆς, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐγίνοντο τὰ στελέχη μιᾶς ὀργανωμένης, συστηματικῆς καὶ ὠλοκληρωμένης διακονικῆς ἐργασίας...

5. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Χριστοῦ (Ἡ ἡρωϊκὴ ζωὴ δύο ἀγγλίδων)*, Πειραιεύς, 1945 (στὸ ἴδιον ἔτος ἔγιναν δύο ἐκδόσεις). Τοῦ ἰδίου, «Ἡ νοσοκόμος Ἡνιθ Κάβελ (Nurse Edith Kavell)», περ. «Ἀπολύτρωσις», ἀρ. 18, Θεσσαλονίκη 1947.

6. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἡρωίδες τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης - Αἱ διακόνισσαι διὰ τῶν αἰώνων*, Ἀθήναι 1949.

7. Χαρακτηριστικὴ καὶ ἀξιόπεινη εἶναι ἡ προσπάθεια μερικῶν χριστιανικῶν κύκλων τῆς πατρίδος μας πρὸς ὁμαδικὴν καὶ ἀθρόαν ἐκπαίδευσιν πολλῶν δεκάδων ἀγάμων γυναικῶν ὡς ἀδελφῶν νοσοκόμων. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἄρχισε τὸ θέρος τοῦ 1942 ὡς ἀντίδρασις σὲ ἐπικρίσεις ἐναντίον τῆς ἀσκόπου ἀγαμίας καὶ συνεχίζεται ἕως σήμερα.

» Ὁ σκοπὸς λοιπὸν τοῦ παρόντος βιβλίου, τὸ ὁποῖον κυρίως παρουσιάζει τὴν ἱστορίαν τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν, εἶναι ἀκριβῶς ἡ πραγματοποίησις τοῦ πρώτου βήματος εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἀναπτύξεως τῆς γυναικείας διακονίας εἰς τὴν πατρίδα μας. Εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1943, ἀφ' ἑνὸς διὰ καταλλήλων εἰσηγήσεων καὶ διαλέξεων⁸ καὶ κηρυγμάτων καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ ποικίλων σχετικῶν δημοσιευμάτων (ἄρθρων καὶ μελετῶν) συνεβαλόμεθα κατὰ δύναμιν εἰς τὸ νὰ γίνεται παρ' ἡμῖν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εὐρύς λόγος περὶ τοῦ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον σχεδὸν λησμονηθέντος θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν. Ἀκριβῶς δὲ τὸ παρὸν βιβλίον εἶναι ἡ συνισταμένη καὶ ὁ καρπὸς τῆς συμβολῆς καὶ προσπάθειας ταύτης»⁹.

Στὸν «Ἐπίλογο» τοῦ ἰδίου βιβλίου, προβάλλοντας τὸ αἴτημα γιὰ τὴν σταδιακὴ ἀνάπτυξιν θεσμοθετημένης γυναικείας διακονίας, διατυπώσαμε τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: «Ἄν πολλὰ ἐκ τῶν «εὐαγγελικῶν ἀδελφοτήτων τῶν διακονισσῶν», παρὰ τὴν ἀρχικὴν ἔλλειψιν τῶν ὑλικῶν μέσων καὶ τῶν καταλλήλων προσώπων καὶ παρὰ τὰς πλείστας ἀντιξοότητας καὶ ἀντιδράσεις, ἐντὸς ἐλαχίστων ἐτῶν ἔσχον τερασίαν καὶ θαυμαστὴν ἀνάπτυξιν, μόνον διότι εἶχον ἓνα ἐνθουσιώδη ὁδηγόν, διατι ἄρα γε καὶ ἡ ἰδική μας Ἐκκλησία, — ἣτις ἔχει σχετικῶς ἀρκετὰ ὑλικά μέσα, πολλάκις τὴν κρατικὴν καὶ πάντοτε τὴν ἰδιωτικὴν ἐπικουρίαν καὶ ἐπὶ πλέον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ὀρθοδόξου πνεύματος καὶ τὴν διὰ τῆς μυστηριακῆς ζωῆς δημιουργουμένην ἀπαράμιλλον αὐτῆς ζωτικότητα —, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναπτύξῃ ἀνάλογον ἐργασίαν;»¹⁰.

Ὁ ἀείμνητος Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Βασίλειος Βέλλας, ὁ ὁποῖος τότε ἦταν ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς τῆς «Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ἔγραψε γιὰ τὸ βιβλίον μας αὐτό: «Τὸ πρωτότυπον παρ' ἡμῖν τοῦτο βιβλίον παρακολουθεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀρχαίου θεσμοῦ τῶν

8. Τέτοιες εἰσηγήσεις μας ἔγιναν τὸν Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1943 σὲ σχετικὲς συνεδριάσεις τῶν μελῶν τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1941 ἰδρυθείσης, ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο θεολόγο Ἀνδρέα Κεραμίδα, «Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐταιρείας», τῆς ὁποίας σκοπὸς ἦταν ἡ ἀνακαινίσις καὶ ἀναγέννησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συμφώνως πρὸς τὴν κανονικὴν παράδοσίν της (Ν. Θ. Μπουγάτσου, «Ἀνδρέας Κεραμίδας», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμ. 7, Ἀθῆναι, 1965, σσ. 504-505). Παρομοίᾳ εἰσηγήσεως ἔγινε καὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1945 στὸ «Φροντιστήριον Χριστιανικῆς Κοινωνιολογίας», ποῦ εἶχεν ὀργανωθῆ πρὸς χάριν τῶν φοιτητῶν ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Καθηγητὴ Παναγιώτη Μπρατουῶτη.

9. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἡρωίδες τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης — Αἱ διακόνισσαι διὰ τῶν αἰώνων*, σσ. 5-7.

10. *Αὐτόθι*, σ. 216.

διακονισσῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης χριστιανικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον καὶ χρησιμεύει ὡς δείκτης πρὸς πᾶσαν ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ἀναληφθησομένην ἀπόπειραν περὶ ἀναβιώσεως τοῦ θεσμοῦ τούτου»¹¹.

4. Ἡ «Προπαρασκευαστικὴ Σχολὴ Διακονισσῶν».

Ἡ προσπάθεια πρὸς ἀφύπνησιν τῆς ὀρθοδόξου διακονικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς προετοιμασίας τοῦ ἐδάφους πρὸς ἀναβίωσι τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν ἐγίνε στη συνέχεια με διάφορες ἐνέργειες. Ἔτσι λ.χ. κατὰ τὰ ἀκαδημαϊκὰ ἔτη 1951-1952 καὶ 1952-1953 ἡ «Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ὠργάνωσε στὸν Ἰ. Ναὸ Χρυσοσπηλαιωτίσεως Ἀθηνῶν τὴν ἑσπερινὴ «Προπαρασκευαστικὴ Σχολὴ Διακονισσῶν», στὴν ὁποία φοίτησαν ὑπερεξήκοντα φοιτήτριες τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ ἄλλες μορφωμένες νεάνιδες, ποὺ εἶχαν ἱεραποστολικά καὶ διακονικά ἐνδιαφέροντα. Στὴν Σχολὴ αὐτῇ, ἡ ὁποία λειτουργοῦσε ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ ἀειμνήστου τότε Ἀρχιμανδριτοῦ καὶ μετέπειτα Μητροπολίτου Κίτρους κυροῦ Βαρνάβα, διδάχθησαν ἀπὸ τοὺς θεολόγους Χαρίκλεια καὶ Εὐάγγελο Θεοδώρου, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἡ θεωρία τῆς γυναικειᾶς διακονίας καὶ ἡ Ἱστορία τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν.

Ἐπὶ τῇ λήξει τῶν μαθημάτων τοῦ πρώτου ἔτους στὴν Σχολὴ αὐτῇ, ὅπως σημειώνεται σὲ Χρονικὸ τοῦ περ. «Ἐκκλησία», «ὠργανώθη τὴν 21ην Μαΐου 1952 ἡμερησίᾳ ἐκδρομῆ τῶν σπουδαστριῶν εἰς τὴν γυναικειαν Ἰ. Μονὴν Φανερωμένης Σαλαμίνας, εἰς ἣν, πρὸς τοῖς ἀνωτέρω (δηλ. μαζί με τὸν τότε Ἀρχιμ. Βαρνάβα Τζωρτζάτου καὶ τοὺς θεολόγους Χαρίκλεια καὶ Εὐάγγελο Θεοδώρου) μετέσχε καὶ ὁ Γεν. Διευθυντῆς τῆς Ἀποστολ. Διακονίας Β. Βέλλας. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμ. Βαρνάβα Τζωρτζάτου τελεσθεῖσαν ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς Μονῆς Θ. Λειτουργίαν, καθ' ἣν ἔψαλαν αἱ μετασχοῦσαι τῆς ἐκδρομῆς νεάνιδες, αἱ πλείσται τῶν ὁποίων ἐκοινώνησαν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων, ἐπηκολούθησεν ἀνακεφαλαιωτικὴ τῶν διδαχθέντων συζήτησις καὶ ἀπεφασίσθη ὁμοφώνως ἡ σύστασις «Συνδέσμου Φίλων τοῦ θεσμοῦ τῶν Διακονισσῶν», ἀνετέθη δ' εἰς ἑπταμελῆ ἐπιτροπὴν ἡ διὰ τὴν ἴδρυσιν ἀναγκαία προετοιμασία»¹².

5. Διδακτορικὴ Διατριβὴ περὶ διακονισσῶν.

Τὸ 1954 στὸν «Ἐπίλογο» τῆς «ἐναισίμου ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῆς» μας, ἡ ὁποία ἔχει τὸν τίτλο «Ἡ χειροτονία ἢ χειροθεσία τῶν διακονισσῶν», ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τονίσαμε ὅτι «ἡ ἰδέα περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐν

11. Περιοδ. «Ἐκκλησία», 15 Μαΐου 1949, σ. 167.

12. Περιοδ. «Ἐκκλησία», ἔτος 1952, σ. 190.

τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀναβιώσεως, ἀναζωπυρήσεως καὶ ἀνασυστάσεως τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ οὐδὲν δύναται νὰ προσκόψῃ εἰς κανονικὰς δυσχερείας, διότι ὁ θεσμὸς οὗτος οὐ μόνον συνδέεται μετὰ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὑφίσταται δυνάμει μέχρι σήμερον»¹³, ἐφ' ὅσον ἡ χειροτονία τῶν διακονισσῶν ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τρεῖς οἰκουμενικὰς συνόδους καὶ δὲν ἔχει καταργηθῆ ἀπὸ κάποιαν μεταγενέστερη ἐκκλησιαστικῇ αὐθεντία, ἐνῶ δείγματα καὶ ὑπολείμματα τῆς χειροτονίας αὐτῆς σώζονται ἕως σήμερα σὲ μερικὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια, σὰ ὅποια μερικὰς μοναχὰς εἶναι καὶ διακόνισσες ποὺ καθιερώθησαν εἰδικῶς ἀπὸ ἐπισκόπους¹⁴.

6. «Σχολὴ Διακονισσῶν».

Τὸ 1957 ἡ «Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ἱδρύσθη τῇ «Σχολῇ Διακονισσῶν», ἡ ὁποία στεγάσθηκε σὲ εἰδικὸ κτήριο, ποὺ ἀνεγέρθη καὶ μετὰ τὴν συνδρομὴν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν πλησίον τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίας Βαρβάρας (Αἰγάλεω). Σκοπὸς τῆς Σχολῆς ἦταν «ἡ εἰδικὴ ἐκπαίδευσις Ἰδιακονισσῶν», ἥτοι ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινωνικῶν λειτουργῶν, ἰκανῶν ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς ἄμεσοι βοηθοὶ καὶ ὄργανα τῶν Ἐφημερίων ἐν τῇ ἐνασκήσει τοῦ παρὰ τῇ οἰκογενεῖᾳ ποιμαντορικοῦ αὐτῶν ἔργου, οὖσαι ὑπεύθυνοι πάντοτε ἀπέναντι τῶν οἰκείων Ἐφημερίων καὶ πρὸς αὐτοὺς ἔχουσαι ἐν παντὶ τὴν ἀναφορὰν αὐτῶν»¹⁵.

Ἀπὸ τὸ Ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1963-64, κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Κεντρικοῦ Συμβουλίου τῆς «Ἀποστολικῆς Διακονίας» καὶ ἐγκρίσει τῶν Ὑπουργῶν Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Προνοίας, καταργήθη, ὡς μὴ ὠφελὲν, ἡ «Σχολὴ Διακονισσῶν» καὶ ἀντὶ αὐτῆς ἰδρύθη ἡ «Σχολὴ Κοινωνικῆς Προνοίας - Διακονισσῶν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας». «Ἡ Σχολὴ αὕτη ἐκπαιδεύει Κοινωνικὰς Λειτουργοὺς, αἵτινες, ἅμα τῇ ἀποφοιτήσει, ἀσκοῦσι κοινωνικὴν ἐργασίαν ὑπηρετοῦσαι εἴτε εἰς

13. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Ἡ «χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» τῶν διακονισσῶν - Ἐναίσχυμος ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῇ, ἐν Ἀθήναις 1954, σ. 95. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐνεκρίθη ἀπὸ τὴν Θεολογικὴ Σχολὴν μετὰ βαθμὸν «Ἀριστα», κατόπιν σχετικῆς εἰσηγήσεως τοῦ ἀεμνήστου Καθηγητοῦ Παναγιώτου Τρεμπέλα, ὁ ὁποῖος εἶχε τονίσει ὅτι ἡ διατριβὴ αὕτη καὶ ἡ προηγουμένη μονογραφία «Ἡρωίδες τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης» συναποτελοῦν «ἐνιαῖον σύνολον, ἐξαντλοῦν τὸ ὅλον περὶ διακονισσῶν ζήτημα» (Πρακτικὰ Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 28 Μαΐου 1954).

14. *Αὐτόθι*.

15. «Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1970» - Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 208.

ὕπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε εἰς τοιαύτας τῆς Πολιτείας... Ἡ Σχολὴ Κοινωνικῆς Προνοίας - Διακονισσῶν περιλαμβάνει δύο τμήματα· τὸ μὲν διετοῦς φοιτήσεως διὰ τὰς πτυχιούχους πασῶν τῶν Πανεπιστημιακῶν Σχολῶν τῆς ἡμεδαπῆς καὶ ἀλλοδαπῆς, τὸ δ' ἕτερον τριετοῦς φοιτήσεως διὰ τὰς ἀποφοίτους τοῦ Γυμνασίου»¹⁶. Ἡ Σχολὴ αὐτὴ τὸ ἔτος 1983 περιήλθε στὴν ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα τοῦ Κράτους, ἐνετάχθη στὰ Τ.Ε.Ι. καὶ ὀνομάσθηκε «Σχολὴ Κοινωνικῆς Προνοίας».

7. Κατηχητικὰ μαθήματα περὶ τῶν διακονισσῶν.

Πρὸς ἀναζωπύρησιν τῆς νοσταλγίας γιὰ τὴν ἀναβίωσι τοῦ θεομοῦ τῶν διακονισσῶν καὶ μέσα στὶς τάξεις τῶν μαθητριῶν τῶν Λυκείων (τότε τελευταῖες τάξεις τοῦ Γυμνασίου), ἡ «Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» τὸ 1961 στὴν ὑπὸ τὸν τίτλο «Οἰκοδόμοι πολιτισμοῦ» Τρίτῃ Σειρᾷ Μαθημάτων τοῦ Ἀνωτέρου Κατηχητικοῦ Σχολείου περιέλαβε γιὰ τὰ Ἀνώτερα Κατηχητικὰ Σχολεῖα Θηλέων εἰδικὰ μαθήματα, προβάλλοντα ἀφ' ἑνὸς τὴν τάξι τῶν διακονισσῶν τῆς Ἀρχαίας καὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀφ' ἑτέρου τὶς διακόνισσες τῶν νεωτέρων χρόνων στὶς προτεσταντικῆς ἐκκλησίαις τῆς Δύσεως¹⁷.

8. Πανεπιστημιακὰ μαθήματα περὶ τῆς γυναικείας διακονίας.

Στὴν προώθησι τῆς ἀναπτύξεως τοῦ γνησίου διακονικοῦ πνεύματος καὶ στὴν ἰδιαίτεραν προβολὴν τῆς γυναικείας διακονίας συνετέλεσε καὶ τὸ μάθημα τῆς «Ἱστορίας καὶ Θεωρίας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Κοινωνικῆς Διακονίας», ποῦ διδάχθηκε μερικὰ ἔτη (ἕως τὸ 1968) ἀπὸ τὸν γράφοντα στὸ τότε ὑπάρχον «Τμῆμα Κοινωνικῆς Διακονίας» τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ διδάσκεται κατὰ τὰ τελευταῖα (1984 καὶ ἐξῆς) ἔτη, ὡς κατ' ἐπιλογὴν μάθημα στὸ πρῶν «Ποιμαντικὸ Τμῆμα» καὶ νῦν «Τμῆμα Κοινωνικῆς Θεολογίας» τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Καρπὸς τῶν σχετικῶν παραδόσεών μας ὑπῆρξε τὸ ἐκ 328 σελίδων ἐγχειρίδιον ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἱστορία καὶ Θεωρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Κοινωνικῆς Διακονίας». Στὸν Πρόλογο τοῦ ἐγχειριδίου αὐτοῦ, τοῦ ὁποῦ τοῦ μέγιστο τμῆμα ἀναφερόταν στὴν Ἱστορίαν τοῦ θεομοῦ τῶν διακονισσῶν, τὴν ὁποία εἶχαμε παρουσιάσει καὶ στὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα βιβλία μας, ποῦ ἦταν ἐξαντλημένα, εἶχαμε σημειώσει τὰ

16. *Αὐτόθι*, σσ. 208-209.

17. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Οἰκοδόμοι πολιτισμοῦ*, Ἀθήναι, 1961, σσ. 385-399 καὶ 400-413.

έξις: «Εὐχόμαστε, ἡ διδασκαλία, ἡ μελέτη καὶ ἡ ἐρευνητικὴ σπουδὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνικῆς διακονίας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ προνοιακοῦ ἔργου νὰ λάβουν κεντρικώτερη θέσι στὰ Ἀναλυτικὰ Προγράμματα τῶν Θεολογικῶν μας Σχολῶν καὶ νὰ ὀδηγήσουν μέσα σ' αὐτὲς στὴ δημιουργία ξεχωριστοῦ Τομέως ἢ καὶ Τμήματος, ὅπως –κατὰ πρωτοπορειακὸν τρόπον– εἶχεν ἐπιτευχθῆ πρὸ εἰκοσαετίας περίπου (δηλ. σήμερον, περίπου πρὸ 35 ἐτῶν) στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ γράφοντος, ὁ ὁποῖος τότε ὑπηρετοῦσε εἰς αὐτήν»¹⁸.

9. Σχολὴ Διακονισσῶν Ἀδελφῶν Νοσοκόμων.

Ἰδιαίτερος πρέπει νὰ ἀναφέρωμε ὅτι τὸ ἔτος 1970 ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Ἱερώνυμος μέσα στὸ τότε λειτουργήσαν «Νοσηλευτικὸ Ἰδρυμα Κληρικῶν Ἑλλάδος» (Ν.Ι.Κ.Ε.), πού εἶχε ἰδρυθῆ ἀπὸ αὐτὸν τὸ ἔτος 1968, ὠργάνωσε τὴν Σχολὴ Διακονισσῶν Ἀδελφῶν Νοσοκόμων (Σ.Δ.Α.Ν.) «Ἡ Ὀλυμπιάς». «Ἡ ἴδρυσις τῆς Σ.Δ.Α.Ν. ἐπεβλήθη ἐκ τῆς ἀνάγκης ὅπως, διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως νεανίδων διακρινομένων δι' ἠθικὸν καὶ ἐνάρετον βίον καὶ ἐμφορομένων ὑπὸ πνεύματος ἱεραποστολῆς, καλυφθοῦν αἱ εἰς νοσηλευτικὸν προσωπικὸν εἰδικαὶ ἀνάγκαι τοῦ Νοσοκομείου, τὸ ὁποῖον, ὡς προοριζόμενον κυρίως διὰ τὴν νοσηλείαν τῶν Κληρικῶν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, δέον νὰ χρησιμοποιῆ ἀδελφὰς - νοσοκόμους μὴ στερουμένας πνευματικῶν ἐφοδίων. Ἡ λειτουργία τῆς Σχολῆς ὁμως θὰ συνεχισθῆ καὶ μετὰ ταῦτα τόσον πρὸς κάλυψιν τῶν ἐκάστοτε δημιουργουμένων κενῶν, ὅσον καὶ πρὸς ἐφοδιασμὸν καὶ ἄλλων Νοσοκομείων, ἐπιθυμούντων ὅπως προσλάβουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των ἀδελφὰς νοσοκόμους, αἱ ὁποῖαι ἔτυχον, ἐκτὸς τῆς ἀριτίας ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ πνευματικῆς καλλιέργειας, ὡς ἡ ἐν Σ.Δ.Α.Ν. παρεχομένη τοιαύτη. Ἡ ἐν τῇ Σχολῇ φοίτησις εἶναι τριετής...»¹⁹.

Ἄτυχῶς ἡ ἐλπιδοφόρος αὐτὴ Σχολὴ ἔπαυσε νὰ λειτουργῆ μὲ ἐκκλησιαστικὸ χρῶμα ὡς «Σχολὴ Διακονισσῶν Ἀδελφῶν Νοσοκόμων», ὅταν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔκρινε ἀσύμφορη τὴ συνέχισι τῆς κηδεμονίας τοῦ Ν.Ι.Κ.Ε., τὸ ὁποῖο ἐντάχθηκε στὰ Κρατικὰ Νοσοκομεία.

18. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἱστορία καὶ Θεωρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Κοινωνικῆς Διακονίας*, Ἀθήναι 1985, σ. 6.

19. «Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1971» – Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 224.

10. Διορθόδοξα Συνέδρια.

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ μνημονευθοῦν τὰ σχετικὰ συμπεράσματα τοῦ Διορθοδόξου Θεολογικοῦ Συνεδρίου, τὸ ὁποῖο τὸ 1988 συνεκλήθη στὴν Ρόδο ἀπὸ τὴν Ἁγία καὶ Ἱερά Σύνοδο τοῦ Σεπτοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς ἐξέτασιν τοῦ θέματος «Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ τὰ περὶ χειροτονίας τῶν γυναικῶν»²⁰.

Στὸ Συνέδριο τοῦτο «συμμετέσχον ἐβδομήκοντα περίπου μέλη ὡς ἐπίσημοι ἐκπρόσωποι (Ὁρθοδόξων) Ἐκκλησιῶν καὶ εἰδικοί σύμβουλοι ἐξ ὅλης τῆς Οἰκουμένης μὲ ἐξαίρεσιν τὰ ἑλληνορθόδοξα Πατριαρχεῖα Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Πολλοὶ τῶν συμμετασχόντων ἦσαν ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι, ἀλλὰ ἐξεπροσωπήθησαν καὶ λαϊκοὶ θεολόγοι, ἀκαδημαῖκοὶ ἐπιστήμονες, μοναχοὶ καὶ μοναχές, συμπεριλαμβανομένων καὶ σημαντικοῦ ἀριθμοῦ γυναικῶν, τινὲς τῶν ὁποίων καὶ ἐπὶ τοῦ βήματος τῶν ὁμιλητῶν»²¹.

Στὸ Συνέδριο αὐτὸ κάμαμε εἰσήγησι μὲ θέμα: «Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ δυνατὸτης ἀναβιώσεως αὐτοῦ»²². Ἡ εἰσήγησις αὐτὴ προκάλεσε ζωηρὲς συζητήσεις ἀνάμεσα στοὺς συνέδρους, οἱ ὁποῖες τελικῶς ὠδήγησαν στὴν ὁμόφωνη διατύπωσι, σὲ ἀγγλικὴ γλῶσσα, τῶν ὑπ' ἀρ. 32, 33, 34, 35 καὶ 36 συμπερασμάτων, στὰ ὁποῖα λέγονταν τὰ ἑξῆς:

«32. The apostolic order of deaconesses should be revived. It was never altogether abandoned in the Orthodox Church though it has tended to fall into disuse. There is ample evidence, from apostolic times, from the patristic, canonical and liturgical tradition, well into the Byzantine period (and even in our own day) that this order was held in high honour. The deaconess was ordained within the sanctuary during the Divine Liturgy with two prayers, she received the Orarion (the deacon's stole) and received Holy Communion at the Altar.

20. Ecumenical Patriarchate, *The place of the woman in the orthodox Church and the question of the ordination of women - Interorthodox Symposium, Rhodes, Greece, 30 October - 7 November 1988*, edited by Gennadios Limouris, «Tertios» Publications, Katerini 1992. (Τὸ ἴδιο ἔργο καὶ σὲ ἑλληνικὴ μετάφρασι: Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, *Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ τὰ περὶ χειροτονίας τῶν γυναικῶν - Διορθόδοξον Θεολογικὸν Συνέδριον, Ρόδος, 30 Ὀκτωβρίου - 7 Νοεμβρίου 1988*, Ἐπιμέλεια Ἐκδόσεως Ἄρχιμ. (νῦν Μητροπολίτου Σασίμων) Γενναδίου Λυμούρη, Ἐκδόσεις «ΤΕΡΤΙΟΣ», Κατερίνη 1994.

21. Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, σσ. 11-12. Ecumenical Patriarchate, σ. 9.

22. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ δυνατὸτης ἀναβιώσεως αὐτοῦ*, Ἀθήναι, 1991. Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, σσ. 309-356. Ecumenical Patriarchate, σ. 207-238.

33. *The revival of this ancient order should be envisaged on the basis of the ancient prototypes testified to in many sources (cf. the reference quoted in the works on this subject of modern Orthodox scholars) and with the prayers found in the Apostolic Constitutions and the ancient Byzantine liturgical books.*

34. *Such a revival would represent a positive response to many of the needs and demands of the contemporary world in many spheres. This would be all the more true if the Diaconate in general (male as well as female) were restored in all places in its original, manifold services (diaconiai), with extension in the social sphere, in the spirit of ancient tradition and in response to the increasing specific needs of our time. It should not be solely restricted to a purely liturgical role or considered to be a mere step on the way to higher «ranks» of clergy.*

35. *The revival of women deacons in the Orthodox Church would emphasize in a special way the dignity of woman and give recognition to her contribution to the work of the Church as a whole.*

36. *Furthermore, would it not be possible and desirable to allow women to enter into the «lower orders» through a blessing of the Church (cheirothesia): sub-deacon, reader, cantor, teacher... without excluding new orders that the Church might consider to be necessary? This matter deserves further study since there is no definite tradition of this sort».*

Ἡ ὡσαύτως ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δημοσιευθεῖσα ἐλληνικὴ ἀπόδοσις τῶν συμπερασμάτων τούτων ἔχει ὡς ἑξῆς:

«32. Ἡ ἀποστολικὴ τάξις τῶν διακονισσῶν δέον ὅπως ἀναβιώσῃ. Ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ οὐδέποτε ἐγκατελείφθη πλήρως, καίτοι ἔτεινε νὰ περιπέσῃ εἰς ἀχρησίαν. Ὑπάρχουν πολλαὶ μαρτυρίαι ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς καὶ ἐκ τῆς πατερικῆς, κανονικῆς καὶ λειτουργικῆς παραδόσεως ἐν τῇ βυζαντινῇ περιόδῳ (καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν εἰσέτι) ὅτι ἡ τάξις αὕτη ἐτιμᾶτο μεγάλως. Ἡ διακόνισσα ἐχειροθετεῖτο (ὀρθότερον: ἐχειροτονεῖτο = was ordained) ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος κατὰ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν μετὰ δύο εὐχῶν, ἐλάμβανε τὸ Ὁράριον καὶ μετελάμβανε τῆς θείας κοινωνίας εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν.

33. Ἡ ἀναβίωσις τῆς ἀρχαίας αὐτῆς τάξεως δέον ὅπως ἀντιμετωπισθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παλαιῶν πρωτοτύπων, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦνται εἰς πολλὰς πηγὰς (πρὸβλ. παραπομπὰς ἀναφερομένας εἰς μελέτας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου συγχρόνων Ὁρθοδόξων ἐρευνητῶν), καὶ τῶν εὐχῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα βυζαντινὰ λειτουργικὰ βιβλία.

34. Τοιαύτη ἀναβίωσις θὰ ἀντιπροσώπευε μίαν θετικὴν ἀνταπόκρισιν εἰς τὰς πολλὰς ἀνάγκας καὶ τὰ αἰτήματα τοῦ συγχρόνου κόσμου εἰς πολλοὺς τομεῖς. Τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ καταστῇ πολλῶ μᾶλλον ἀληθές, ἐὰν ὁ ἐν γένει βαθμὸς τῶν διακόνων (ἀρρένων καὶ θηλέων) ἀποκαθίστατο πανταχοῦ εἰς τὴν ἀρχικὴν καὶ πολύμορφον διακονίαν αὐτοῦ, μετὰ προεκτάσεως εἰς τὴν κοινωνικὴν σφαιρὰν, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας παραδόσεως καὶ ὡς ἀπάντησις πρὸς τὰς ἀυξανομένας εἰδικὰς συγχρόνους ἀνάγκας. Δὲν θὰ ἔδει νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τινὰ καθαρῶς λειτουργικὸν ρόλον ἢ νὰ θεωρηθῇ ὡς βαθμὶς τις διὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὰς ἀνωτέρας «τάξεις» τοῦ κλήρου.

35. Ἡ ἀναβίωσις τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ θὰ ἠδύνατο νὰ τονίσῃ κατὰ εἰδικὸν τρόπον τὴν ἀξίαν τῆς γυναικὸς καὶ νὰ προσφέρῃ ἀναγνώρισιν τῆς προσφορᾶς αὐτῆς εἰς τὸ καθόλου ἔργον τῆς Ἐκκλησίας.

36. Θὰ ἦτο ἔτι μᾶλλον δυνατὸν καὶ ἐπιθυμητὸν νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὰς γυναῖκας, ὅπως εἰσέλθουν δι' ἐκκλησιαστικῆς χειροθεσίας εἰς τοὺς «κατωτέρους βαθμούς», ἦτοι τοῦ ὑποδιακόνου, τοῦ ἀναγνώστου, τοῦ ψάλτου, τοῦ διδασκάλου..., χωρὶς νὰ ἀποκλειώνται καὶ νέαι τάξεις, τὰς ὁποίας θὰ ἐθεώρει ἀναγκαίας ἡ Ἐκκλησία. Τὸ ζήτημα τοῦτο χρῆζει περαιτέρω μελέτης, διότι δὲν ὑφίσταται καθιερωμένη ἐπ' αὐτοῦ παράδοσις²³.

Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ἐμνημονεύθησαν ἰδιαίτερος σὲ συνέδριον, ποὺ ἀπὸ τὴν 1η ἕως τὴν 4η Ἀπριλίου 1997 ὁργανώθηκε ἀπὸ ρωμαιοκαθολικοὺς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ πανεπιστημιακοὺς κύκλους τῆς Γερμανίας στὴν γερμανικὴ πόλι Stuttgart - Hohenheim πρὸς ἐξέτασιν τοῦ θέματος: «Diakonat: Ein Amt für Frauen in der Kirche - Ein frauengerechtes Amt?» («Τὸ διακονικὸν λειτουργήμα: Ἐνα γυναικεῖο λειτουργήμα στὴν Ἐκκλησία - Κατάλληλο γιὰ γυναῖκες λειτουργήμα;»). Στὸ συνέδριον αὐτὸ ἡ θεολόγος Dorothea Reininger στὴν ἄκρως ἐμπεριστατωμένη εἰσήγησί της, ποὺ εἶχεν ὡς θέμα: «*“Cheirotomia” oder “Cheirothesia”?* – *Theoretische und praktische Bemühungen um eine Wiederbelebung des Diakonats der Frau in den Kirchen der Orthodoxie*». (*“Χειροτονία” ἢ “Χειροθεσία”*; Θεωρητικὲς καὶ πρακτικὲς προσπάθειες γιὰ ἀναβίωσιν τοῦ γυναικείου διακονικοῦ λειτουργήματος στὶς Ἐκκλησίες τῆς Ὁρθοδοξίας), ἐπισημαίνει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ ἑξῆς: «Ἐὰν ἀναγνώσῃ κάποιος τὴ συνολικὴν διατύπωσιν τῆς ἀποφάσεως τῆς Ρόδου, θὰ διαπιστώσῃ ὅτι καθ' ὅλες τις

23. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σσ. 43-44. Ecumenical Patriarchate, σσ. 10-11. Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου, σσ. 21-22.

ένδειξεις ἐκεῖ ἔχει ἐπιβληθῆ (ἐπικρατήσει) ἢ γνώμη τοῦ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, διότι ἡ ἀπόφασις σὲ μερικὲς περικοπὲς συναρτᾶται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πρὸς τὴν εἰσήγησί του, ποῦ ἐγένεν ἐκεῖ... Ἀκόμη καὶ ἐὰν αὐτὸ δὲν ἐκφράζεται ἢ ὀρίζεται σαφῶς, ἐν τούτοις προσήκει σὺς ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ (τῆς Ρόδου) νὰ ἀποδοθῆ στὴν πράξι δεσμεύουσα καὶ τελεσίδικη αὐθεντία – τουλάχιστον ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι αὐτὲς ἀποτελοῦν τὴ βᾶσι γιὰ ὅλες τὶς περαιτέρω συζητήσεις καὶ τοὺς οἰκουμενικοὺς διαλόγους ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ» («Liest man den Gesamtwortlaut des Beschlusses von Rhodos, so hat sich allem Anschein nach die Meinung THEODOROUS, dort durchgesetzt, denn der Beschluss bezieht sich an manchen Stellen mehr oder weniger direkt auf sein dortiges Referat... Auch wenn es nie explizit ausgesprochen oder definiert wurde, so kommt den Beschlüssen dieser Konferenz doch in der Praxis bindende und endgültige Autorität zu – zumindest in dem Sinne, dass sie die Grundlage für alle weiteren Diskussionen und ökumenischen Dialoge über dieses Thema bilden»)²⁴.

Τὰ συμπεράσματα τοῦ Συνεδρίου τῆς Ρόδου εἶναι σύμφωνα πρὸς τὰ συμπεράσματα καὶ ἄλλων Διορθοδόξων Συνεδρίων, ποῦ ἐγέναν λ.χ. τὸ 1975 στὸ Etchmiadzin - Erevan τῆς (τότε Σοβιετικῆς) Ἀρμενίας στὰ πλαίσια Διασκέψεως Ὁρθοδόξων καὶ Ἀνατολικῶν Θεολόγων, ποῦ ἐξέτασαν τὸ θέμα: «Ὁμολογεῖν τὸν Χριστὸν σήμερον διὰ

24. Περισσότερα ἀπὸ τὴν –καταπληκτικὴν σὲ γνώσι τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν– εἰσήγησι τῆς Dorothea Reininger βλ. στὸν τόμο τῶν Πρακτικῶν, ποῦ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν διακεκριμένο Ὁμῶτιμο Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης Peter Hühnermann, ὁ ὁποῖος ἐνεψύχωσε τὸ Συνέδριον στὴν Stuttgart - Hohenheim. Ὁ τόμος αὐτὸς ἔχει ὡς ἐξῆς: Peter Hühnermann (ἐκδ.), *Diakonot: Ein Frauengerechtes Amt?*, 1971.

Γιὰ τὴ διαμόρφωσι τοῦ Συνεδρίου τῆς Stuttgart - Hohenheim αἰσθητὴ ἦταν καὶ ἡ συμβολὴ τῆς διακεκριμένης Καθηγητρίας στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς πόλεως Graz (Ἀυστρίας) Anna Jensen, ἡ ὁποία πρὸ ἐτῶν, ὅταν ὑπηρετοῦσε ὡς Ὑφηγῆτρια στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Tübingen, εἶχε μεταφράσει ὀλόκληρη τὴ διδακτορικὴ μου διατριβὴ περὶ διακονισσῶν στὴν γερμανικὴ γλῶσσα, γιὰ νὰ γίνεταί χρῆσις αὐτῆς σὲ φοιτητικὰ σεμινάρια, στὰ ὁποῖα ἔδιδε κατευθύνσεις καὶ ὁ ἐπιφανὴς καθηγητὴς Hans Küng, ὁ ὁποῖος τὸ 1988 σὲ ἐπιστολῇ του μοῦ ἐγράψεν: «Ἡ τόσον σπουδαία Διατριβὴ σας γιὰ τὴν καθιέρωσι τῶν διακονισσῶν στὴν μετάφρασι ἐργασίας τῆς κυρίας Jensen χρησιμοποιεῖται μὲ ζῆλον ἐδώ στὸ Ἰνστιτούτο (τοῦ Πανεπιστημίου)...» (Ihre so wichtige Dissertation über die Diakonissenweihe wird in der Arbeitsübersetzung von Frau Jensen hier in Institut eifrig benutzt...).

»Περισσότερα τόσον γιὰ τὸ Συνέδριον στὴν Stuttgart - Hohenheim, στὸ ὁποῖο –σημειωτέον– ἀποφασίσθηκε νὰ ἐπιδιωχθῆ ἡ χειροτονία διακόνων γυναικῶν, ὅσον καὶ γιὰ ἄλλες παλαιοκαθολικὲς καὶ ρωμαιοκαθολικὲς ἐνέργειες πρὸς τὴν ἰδίαν κατεύθυνσι, θὰ γράψωμεν, ὅπως ἐλπίζομεν, προσεχῶς.

τῆς Χριστιανικῆς ζωῆς»²⁵, τὸ 1976 στὸ μοναστήρι Agapia τῆς Ρουμανίας²⁶, τὸ 1980 στὸ St. Vladimir's Orthodox Seminary (N. Ὑόρκη)²⁷, τὸ 1990 στὴν Κρήτη²⁸, τὸ 1994 στὴ Λειβαδιά²⁹, τὸ 1996 στὴν Addis Ababa (Αἰθιοπία)³⁰, τὸ 1996 στὴ Δαμασκὸ (Συρία) καὶ τὸ 1997 στὴν Κωνσταντινούπολι³¹. Στὰ δύο τελευταῖα συνέδρια συντονίστρια ἦταν ἡ Dr. Κυριακὴ Fitzgerald, ἡ ὁποία διακρίνεται ὡς ὀρθόδοξος θεολόγος, ψυχολόγος, σύμβουλος ἐπὶ ποιμαντικῶν ζητημάτων καὶ ὡς σύμβουλος στὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν.

Οἱ προτάσεις τῶν μνημονευθέντων Διορθοδόξων Συνεδριῶν περὶ

25. Περιοδ. «Ἐκκλησία», ἔτος 1975, σ. 319.

26. Βλ. Orthodox Women, *Their Role and Participation in the Orthodox Church*, Report on the Consultation of Orthodox Women, September 11-17, 1976, AGAPIA Roumania, ἐκδ. ἀπὸ τὸ World Council of Churches (Sub-Unit on Women in Church and Society), Geneva 1977.

27. Βλ. Thomas Hopko, *Women and the Priesthood*, St. Vladimir's Seminary Press, New York 1983.

28. Πρβλ. Elizabeth Theokritoff, «Church and Culture: Orthodox Women's Meeting in Crete (1990)»: *Sobornost* 12 (1990) 1, σσ. 72- 77.

29. Τὸ θέμα ἐξετάσθηκε στὸ Διορθόδοξο Συνέδριο ποῦ ὁργανώθηκε τὸ 1994 στὴ Λεβάδεια ἀπὸ τὸν Σεβ. Μητροπολίτη Θηβῶν καὶ Λεβαδείας κ. Ἰερώνυμο μὲ θέμα: «Ἡ Ὁρθόδοξη γυναίκα στὴν Ἠνωμένη Εὐρώπη».

30. Πληροφορίες μεταδόθηκαν σὲ οἰκουμενικὰ ἔντυπα.

31. *Αὐτόθι*, σσ. 583-584, ὅπου, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἀναφέρονται ἐκ τοῦ Δελτίου «Ἐνημέρωσις» τὰ ἑξῆς: «Μὲ πρόσκληση καὶ τίς εὐλογίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, συνήλθε στὴν Πόλη, ἀπὸ 10 ἕως 17 Μαΐου 1997, συνέδριο ὀρθοδόξων γυναικῶν, ὑπὸ τὸ θέμα «Διακρίνειν τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν: Οἱ γυναῖκες στὴν ζωὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας». Τὸ συνέδριο ἔντασσόταν στὰ πλαίσια τῆς «Οἰκουμενικῆς Δεκαετίας Ἀλληλεγγύης τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τὴ Γυναίκα», ἀποτελοῦσε δὲ συνέχεια ἐκείνου ποῦ εἶχε συνέλθει, ὑπὸ τὸ ἴδιο πάντε θέμα, στὴν Δαμασκὸ, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1996 (βλ. *Ἐνημέρωσις* 18-1996/11).

»Τὴν ἑναρξὴ τοῦ συνεδρίου κήρυξε προσωπικὰ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ἀπευθύνοντας πατριαρχικὸ χαιρετισμὸ, στὸν ὁποῖο, μετὰξὺ ἄλλων, ἀνεφέρθη στὸν παλαιохριστιανικὸ θεσμὸ τῶν διακονισσῶν, ἐπισημαίνοντας τὸ γεγονὸς, ὅτι σὲ πολλὰς κατὰ τόπους Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ὑπάρχει σήμερα ἡ ἐπιθυμία ἀποκαταστάσεως τοῦ λειτουργήματος αὐτοῦ, γιὰ μιὰ καλύτερη καὶ ἀποδοτικότερη διακονία τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

»Στὶς ἐργασίες τοῦ συνεδρίου συμμετεῖχαν πενήντα πρεσβύτερες, θεολόγοι, κοινωνικοὶ λειτουργοί, νοικοκυρὲς καὶ φοιτήτριες, προερχόμενες ἀπὸ εἴκοσι χώρες τῆς Εὐρώπης, τῆς Μ. Ἀνατολῆς, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ὠκεανίας, ὡς καὶ ὠρισμένοι ἄρρενες θεολογικοὶ σύμβουλοι.

»Τὸ συνέδριο ἀσχολήθηκε μὲ σειρὰ ὄλη θεμάτων ποῦ ἀφοροῦσαν τὸν θεσμὸ τῶν Διακονισσῶν, τὴ θεολογικὴ ἐπιμόρφωση τῆς γυναίκας, τὸν εἰδικὸ ρόλο τῶν πρεσβυτέρων στὴν ζωὴ τῆς Ἐνορίας, τὴ συμβολὴ τῶν γυναικῶν στὸ ἐνοριακὸ ἔργο μὲ τὴ συμμετοχὴ τους σὲ ἐκκλησιαστικὰ συμβούλια καὶ κατηχητικὰ προγράμματα».

ἀνασυστάσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς χειροτονίας διακονισσῶν ὑπενθυμίζουν παρόμοιες προτάσεις τοῦ ἔτους 1906, πού ἔγιναν ἀπὸ προσυνοδικῆς ἐπιτροπῆς, πού προετοίμαζαν τὴν Πανρωσικὴ Σύνοδο³².

11. Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν καὶ ὁ ἅγιος Νεκτάριος.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι τὸ 1996, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 150ετηρίδος τῆς γεννήσεως τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ὁργανώθηκαν στὴν Αἴγινα ἀπὸ τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης κ. Ἱεροθέον δύο Διορθόδοξα Συνέδρια. Στὸ πρῶτο ἐξ αὐτῶν, πού ἦταν Διορθόδοξον Μοναστικὸν Συνέδριον καὶ ἔγινε στὴν Ἱ. Μονὴ Ἁγίου Νεκταρίου Αἰγίνης (9-11 Σεπτεμβρίου 1996), οἱ σύεδροι ἐξήτασαν τὸ θέμα: «Ὁ Γυναικεῖος Μοναχισμὸς καὶ ὁ Ἅγιος Νεκτάριος». Ἐκ τῆς εἰσηγήσεώς μου, ἡ ὁποία ἔγινε τὴν 10ην Σεπτεμβρίου 1996 μὲ θέμα «Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν καὶ τὸν Ἅγιον Νεκτάριον», ἃς ἐπιτραπῆ νὰ παραθέσωμεν ἐκτενεῖς περικοπές, πού ἔχουν ἄμεση σχέση πρὸς τὸ θέμα μας, ἐφ' ὅσον ὑπογραμμίζουν τὴν ἀνάγκη τῆς συγχρονισμένης ἀνασυστάσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἐπισημάναμε τὰ ἐξῆς:

«Ἦδη ὁ ὁμιλῶν στὴν ἐπὶ διδασκαλία διατριβῆ του εἶχε σημειώσει, ὅτι ὑπολείμματα τῆς τάξεως τῶν διακονισσῶν σώζονται ἕως σήμερα σὲ μερικὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια, στὰ ὁποῖα μερικὲς μοναχῆς εἶναι καθιερωμένες ἀπὸ ἐπισκόπους ὡς "διακόνισσες". Μάλιστα γιὰ τὶς περὶ τὸν ἅγιο Νεκτάριο διακόνισσες εἶχαμε σημειώσει τὰ ἐξῆς: "Εἰς τὴν ἐν Αἰγίνῃ λ.χ. μονὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἣτις ἰδρῦθη ὑπὸ τοῦ τοπικοῦ ἐν Αἰγίνῃ ἁγίου Νεκταρίου (1846-1920), μητροπολίτου Πενταπόλεως, ὑπάρχουσι σήμερον μοναχαί - "διακόνισσαι", καθιερωθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, δυνάμεναι νὰ φέρωσι τὸ διακονικὸν ὄραριον, νὰ θυμιῶσι, νὰ κοσμῶσι τὸ ἱερὸν θυσιαστήριον καὶ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ νὰ ἀναγιγνώσκωσιν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις τὰς εὐαγγελικὰς περικοπὰς καὶ νὰ μεταδίδωσι τὰ προηγιασμένα τίμια δῶρα εἰς τὰς ἀσθενεῖς μοναχάς. Ἄλλ' ἂν αὐταὶ καθιερώθησαν διὰ τῆς κατὰ τὴν χειροθεσίαν τῶν ὑποδιακόνων λεγομένης εὐχῆς καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν ὥραν τῆς Θ. Λειτουργίας, ἐν τῇ ἐν Αἰγίνῃ μονῇ τῆς Κοιμήσεως Χρυσολεοντίσης εἶναι σήμερον ἡγουμένη μία προβεβηκυῖα τὴν ἡλικίαν

32. Πρακτικὰ τῶν συνεδριῶν τῶν προσυνοδικῶν ἐπιτροπῶν (τῆς Πανρωσικῆς Συνόδου) (Ρωσιστί), τόμ. 1-5, Πετροῦπολις 1906-1909 (Βλ. τόμ. 2, σσ. 28-29 καὶ τόμ. 4, σ. 83).

καὶ λίαν σεβαστὴ “διακόνισσα”, ἣν αὐτὸς ὁ ἅγιος Νεκτᾶριος τῷ 1911, — ὅταν ἀκόμη αὕτη ἦτο μοναχὴ ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἁγ. Τριάδος —, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς “ἐχειροτόνησεν” ἐν τῷ ἱερῷ θυσιαστηρίῳ καὶ κατὰ τὴν ὥραν τῆς Θ. Λειτουργίας δι’ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν καὶ διὰ τῶν κατὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ διακόνου λεγομένων εὐχῶν, ἐκφωνηθέντος τοῦ “Ἡ θεία χάρις...”. Ἡ χειροτονηθεῖσα ἔφερεν οὐχὶ ποδῆρες, ἀλλὰ μέχρι τῶν ὀσφύων σχεδὸν αὐτῆς ἐξικνούμενον στιχάριον, ὡς καὶ διακονικὸν ὄραριον καὶ διακονικὰ ἐπιμάνικα. Αὕτη διεδέχθη εἰς τὴν παρὰ τῇ μονῇ διακονικὴν ὑπηρεσίαν ἐτέραν διακόνισσαν, ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ ἁγ. Νεκταρίου καθιερωθεῖσαν. Ἐπειδὴ τότε τινὲς ἐσκανδαλίσθησαν ἐκ τῆς “χειροτονίας” ταύτης, ὁ ἁγ. Νεκτᾶριος ἔδωκεν ἐξηγήσεις πρὸς τὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Θεόκλητον, τονίσας ὅτι ἡ ἐργασία τῶν ὑπ’ αὐτοῦ καθιερωθεισῶν εἶχε μᾶλλον ὑποδιακονικὸν χαρακτῆρα καὶ ἦτο ἀναγκαία ἐν τῷ μοναστηρίῳ κατὰ τὴν ἀπουσίαν ἰδίως τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν. Ὡς εἶναι προφανές, ἡ ἐνέργεια τοῦ ἁγ. Νεκταρίου, κρινομένη αὐτῇ καθ’ ἑαυτήν, κατ’ οὐσίαν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν μακροαίωνα πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας. Περὶ πάντων τούτων ἐλάβομεν πληροφορίας παρὰ τῆς ὀσιωτάτης καὶ σεβαστῆς ταύτης ἡγουμένης³³.

»Ἐκτοτε ἐκ διαφόρων ἀφορμῶν ἐπανειλημμένως ἔχομεν ὑπενθυμίσει καὶ ἐπισημάνει τὴν φωτισμένη αὐτῇ ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Νεκταρίου...

»Ὅταν σὸ Συνέδριον τῆς Ρόδου εἶπα ὅτι δειγμάτων χειροτονίας διακονισσῶν ὑπάρχουν μέχρι τῆς σήμερον εἰς ἑλληνικὰ μοναστήρια, εἶχα ὑπ’ ὄψει μου ὄχι μόνον τὶς ἐνέργειες τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κυροῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, τὶς ὁποῖες ἤδη ἀναφέραμε, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνέργεια τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος (νῦν Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος) κ. Χριστοδούλου, ὁ ὁποῖος τὸ 1986, ἀκολουθώντας στὰ ἴχνη τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, στὴν Ἱ. Μονὴ Ἁγίου Σπυρίδωνος Προμυρίου χειροτόνησε ὡς διακόνισσαν τὴν γερόντισσαν — ἡγουμένην Εὐθυμίαν. Πρὸς τοῦτο ἐνθαρρύνθηκε, ὅπως μᾶς εἶπεν, ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου καὶ χρησιμοποίησε τὸ σχετικὸ τυπικὸ τῶν Βυζαντινῶν Εὐχολογιῶν, ὅπως τὸ παραθέτομε στὴν ἐπὶ διδακτορία διατριβή μας, ἀλλὰ τροποποιώντας αὐτὸ μὲ στοιχεῖα τῆς χειροθεσίας τοῦ ὑποδιακόνου. Ἔτσι ἡ τελετὴ αὐτῆ τῆς καθιερώσεως ἦταν ἓνα μῖγμα χειροτονίας καὶ χειροθεσίας

33. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Ἡ «χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» τῶν διακονισσῶν, σσ. 95-96.

πὸ ἐτελέσθη ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος. Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Δημητριάδος κ. Χριστόδουλος προέβη στὴν ἐνέργεια αὐτὴ κυρίως γιὰ νὰ μεταδίδη ἢ ἡγουμένη - διακόνισσα τὰ προηγησμένα ἅγια δῶρα τῆς Θείας Κοινωνίας στὶς ἀδελφές, ὅταν δὲν δύναται νὰ μεταβῆ ἱερεὺς στὴν Ἱ. Μονή, ἔνεκα τοῦ ὅτι αὐτὴ βρίσκεται σὲ δυσπρόσιτη περιοχὴ.

» Ἡ νοσταλγία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου γιὰ τὴν ἀναβίωσι τοῦ θεοσμοῦ τῶν διακονισσῶν ὑπῆρχε καὶ στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Ἱεροθέου Μεγάρων, ὅπου στὸ παρελθόν, ὅπως μᾶς εἶπεν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μεγάρων καὶ Σαλαμίνας κ. Βαρθολομαῖος, μερικὲς μοναχές, πὸ ἐπιτελοῦσαν διακονικὸ ἔργο σὲ φυλακές, εἶχαν ὀνομασθῆ διακόνισσες, ἀλλὰ χωρὶς ὅποιαδήποτε χειροθεσία. Ἐδῶ στὴν Αἴγινα, ὅπως μὲ πληροφόρησε ὁ αἰδεσιμολογιώτατος πρωτοπρεσβύτερος π. Ἐμμανουὴλ Γιαννούλης, τιμᾶται ἰδιαίτερος καὶ ἡ ἁγία Τατιανὴ ἢ διακόνισσα. Στὸ Κοντάκιο τῆς Ἀκολουθίας, πὸ ἔχει συνταχθῆ γι' αὐτήν, ἐξυμνεῖται ὡς “καλλῶπισμα μοναχῶν καὶ διακόνων”.

» Συμφώνως πρὸς αὐτά, ὁ ἅγιος Νεκτᾶριος κατὰ πρωτοπορειακὸν τρόπον ἐπανάφερεν ἐμπράκτως στὸ προσκήνιο τὸν λησμονημένο θεσμό τῶν διακονισσῶν καὶ συνέδεσε τὸ ξεκίνημα γιὰ τὴν ἀναβίωσι αὐτοῦ μὲ τὴν προσπάθειά του πρὸς ἀναβάθμισι τοῦ γυναικείου μοναχισμοῦ.

» Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Ἁγίου ἦταν σύμφωνη πρὸς τὴν μακροαίωνα Ὁρθόδοξη παράδοσι πρῶτον ἐξ ἐπόψεως λειτουργικῆς καὶ δευτέρον ἐξ ἐπόψεως μοναστικῆς. Ἀπὸ ἄποψι λειτουργικῆ ἢ παράδοσις αὐτὴ καθιέρωσε γιὰ τὶς διακόνισσες ὄχι κατώτερη χειροθεσία, ἀλλὰ ἀνώτερη χειροτονία. Ἐνῶ στὰ Εὐχολόγια οἱ περιγραφόμενες χειροθεσίαι τοῦ λεγομένου κατωτέρω κλήρου (ψάλτου, ἀναγνώστου, ὑποδιακόνου) τελοῦνται ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος, καὶ ὄχι κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Εὐχαριστιακῆς Θείας Λειτουργίας, ἢ χειροτονία τῆς διακόνισσης ἔχει οὐσιώδη μορφολογικὴ ὁμοιότητα πρὸς τὶς χειροτονίες τῶν τάξεων τοῦ λεγομένου ἀνωτέρω κλήρου (ἐπισκόπου, πρεσβυτέρου, διακόνου), διότι γίνεται μέσα στὸ ἱερὸ βῆμα καὶ μπροστὰ στὴν Ἁγία Τράπεζα, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Θείας Λειτουργίας, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἁγία ἀναφορά, δηλαδὴ εὐθὺς μετὰ τὸν ἀσπασμὸ “Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη...”.

» Ἡ μέλλουσα νὰ χειροτονηθῆ διακόνισσα, κατὰ τὴν τελετὴ τῆς χειροτονίας, στεκόταν προφανῶς, ὅπως καὶ ὁ μέλλων νὰ χειροτονηθῆ διάκονος, στὴ σολέα, πρὸ τῶν ἁγίων θυρῶν, σκεπασμένη μὲ “μαφόριο” (= εἶδος καλύπτρας). Ἀπὸ τὴ σολέα προσήγετο στὴν Ἁγία Τράπεζα, ὅπου ὁ ἐπίσκοπος τὴν χειροτονοῦσε μὲ ἐπίθεσι τῶν χειρῶν, ἀπαγγέλλοντας ὄχι μίαν εὐχή, ὅπως στὶς κατώτερες χειροθεσίες, ἀλλὰ

δύο εὐχές, πρᾶγμα ποῦ εἶναι γνώρισμα τῶν ἀνωτέρων χειροτονιῶν.

»Ὁ ἐπίσκοπος, ὅταν ἀπαγγέλλῃ τὶς δύο αὐτὲς εὐχές, ἔχει τὰ χέρια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς χειροτονουμένης. Καὶ οἱ δύο εὐχές ἀκολουθοῦν στὴν προεξαγγελλομένη ἐκφώνησι “ Ἡ Θεία Χάρις, ἡ τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα...”. Ἡ ἐκφώνησις αὐτῆ, ποῦ ἀκούεται καὶ στὴ χειροτονία τῆς διακονίσης, ἀποτελεῖ γνώρισμα μόνον τῆς χειροτονίας τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν (ἐπισκόπου, πρεσβυτέρου, διακόνου). Ποτὲ δὲν ἀκούεται στὶς χειροθεσίεις τῶν κατωτέρων κληρικῶν, οὔτε αὐτοῦ τοῦ ὑποδιακόνου...

»Ἡ χειροτονουμένη διακόνισσα περιεβάλλετο, ὡς καὶ ὁ διάκονος, τὸ διακονικὸ ὄράριο, φέρουσα ὁμῶς τοῦτο “ ὑποκάτωθεν τοῦ μαφορίου”, μὲ τὶς δύο ἀρχὲς αὐτοῦ μπροστά. Κατὰ τὴν ὥρα τῆς Θείας Κοινωνίας ἡ διακόνισσα κοινωνεῖ, ὅπως ὁ διάκονος, παίρνοντας τὸ ἅγιο ποτήριο ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Ἀρχιερέως, ἀλλὰ “οὐδενὶ μεταδίδωσι” τὴν Θεία Κοινωνία. Γι’ αὐτὸ “ἐπιτίθησιν αὐτὸ (τὸ ἅγιο ποτήριον) τῇ ἀγία τραπέζῃ”³⁴.

»Τὸ λυπηρὸ εἶναι ὅτι στὰ Πρακτικὰ τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχουν σημειώσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες φαίνεται ὅτι ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Θεόκλητο Α', ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν προοδευτικὸ Ἀρχιεπίσκοπο Μελέτιο Μεταξάκη τὸ ἔτος 1918 ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ἐκλήθη “νὰ ἀπολογηθῆ, ἐὰν ἐχειροτόνησε διακονίσσας” (Πρακτικὰ 4 Ἰουνίου 1918). Ἀσφαλῶς καὶ τότε ὁ Ἅγιος ἔδωκεν ἀνάλογες ἐξηγήσεις, τὶς ὁποῖες δὲν βρήκαμε.

»Βεβαίως στὴν Ἀρχαία καὶ στὴν Βυζαντινὴ Ἐκκλησία δὲν παρουσιάζεται τάξις ὑποδιακονισσῶν, ἀλλὰ μόνον ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν, τὴν ὁποία καὶ θέλησε νὰ ἀναπτύξῃ ὁ ἅγιος Νεκτάριος, συνδυάζοντας στοιχεῖα ἀνωτέρας χειροτονίας καὶ κατωτέρας χειροθεσίας καὶ χρησιμοποιώντας στὰ ἐπίσημα γράμματα τὴν ὀνομασία “ὑποδιακόνισσες”. Τοῦτο εἶναι ἀναμφιβόλως ἓνας σταθμὸς στὴν ἱστορία τῆς ἐκκλησιαστικῆς γυναικείας διακονίας, διότι μέσα σ' ἓνα συντηρητικὸ καὶ εὐκόλως σκανδαλιζόμενον ἐκκλησιαστικὸ περιβάλλον ἐπρόκειτο περὶ τολμηρᾶς ἐνεργείας, ἡ ὁποία ἦταν σύμφωνη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς μακροαίωνος παραδόσεως.

»Ἐὰν στὴν Ἐκκλησία ὑπῆρχε τὸ μείζον τῆς ἀναμφιβόλως ἀνωτέρας χειροτονίας τῶν διακονισσῶν, οἱ ὁποῖες μάλιστα ἀνήκαν στὶς τάξεις τοῦ ἱ. κλήρου, τί ἐμποδίζει νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ

34. Αὐτόθι, σσ. 50 ἐξ.

τὸ ἔλασσον τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἀνωτέρας χειροτονίας μὲ στοιχεῖα καὶ ὀνομασίες τῆς κατωτέρας χειροθεσίας;...

»Τὸ γεγονός, ὅτι —ὅπως διαδόθηκε στὴν κοινὴ συνείδησι— ὁ ἅγιος Νεκτάριος χειροτόνησε μερικὲς μοναχὲς οὐσιαστικῶς ὡς διακόνισσες συμβιβάζεται ὄχι μόνον πρῶτον, ὅπως εἶπαμε, πρὸς τὴν μακράϊωνα λειτουργικὴ παράδοσι, ἀλλὰ καὶ δεύτερον πρὸς τὴν μακράϊωνα μοναστικὴ παράδοσι. Συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσι αὐτὴ, ὡς διακόνισσες ἐχειροτονοῦντο ὄχι μόνον λαϊκὲς γυναῖκες ποὺ ἀνήκαν στὶς τάξεις τῶν παρθένων καὶ τῶν χηρῶν ἢ ἦσαν “μονόγαμοι ἐγκρατευσάμενοι” (Ἀποστολικαὶ Διαταγαί) ἢ σύζυγοι ἐπισκόπων³⁵, ἀλλὰ καὶ ἐπίλεκτα στελέχη τῶν γυναικείων μοναστηριῶν. Κατὰ τὸν Θεόδωρο Βαλσαμῶνα (ιβ' αἰών), «τὸ δὲ λαϊκὰς μόνας γυναῖκας ἀξιούσθαι διακονικοῦ ἀξιώματος οὐκ ἔστιν ἀληθές· καὶ μονάζουσαι γὰρ ἡξιούντο αὐτοῦ»³⁶...

»Ἦδη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος στὸ μοναστήρι, τὸ ὁποῖο ἡ ἀγία διακόνισσα Ὀλυμπιάς ἔκτισε στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ κοντὰ στὸν ναὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας, “ἐχειροτόνησε διακόνισσας τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας... τρεῖς αὐτῆς (τῆς Ὀλυμπιάδος) συγγενίδας... ἐπὶ τὸ τὰς τέσσαρας διακονίας εἰς τὸ διηνεκὲς ἔχειν τὸ συστάν (= συσταθὲν) ὑπ' αὐτῆς μοναστήριον”³⁷.

»Ἡ ὁσία Μακρίνα συνετέλεσεν, ὥστε τὸ Κοινόβιό της νὰ ἔχη χειροτονημένους διακόνισσες καὶ νὰ προβάλλῃ τὸ θεσμὸ τῶν διακονισσῶν. Ἔτσι λ.χ. γιὰ τὴν κηδεῖα τῆς ὁσίας Μακρίνης φρόντισε μίαν “διάκονος” τῆς ἱεράς Μονῆς, ἡ ὁποία “ἦν προτεταγμένη τοῦ χοροῦ τῆς παρθενίας ἐν τῷ τῆς διακονίας βαθμῷ, Λαμπάδιον ὄνομα αὐτῆ”³⁸. Μποροῦμε ἐπίσης νὰ συμπεράνωμε, ὅτι καὶ ἡ ὁσία Μακρίνα ὡς “καθηγουμένη” στὸ κοινόβιο ἦταν πιθανῶς χειροτονημένη διάκονος, διότι τὸ διακονικὸ λειτούργημα κατ' ἐξοχὴν παρεχόταν σὲ ἡγούμενες μοναστηριῶν. Ἡ διατύπωσις τῆς πιθανότητος αὐτῆς δικαιολογεῖται, διότι, κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης, ἡ ὁσία Μακρίνα “ταῖς μυστικαῖς ὑπηρεσίαις τὰς χεῖρας ἑαυτῆς ἔχρισεν”³⁹. Ὁ ἱερός πατήρ συνήθιζε νὰ

35. Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 40-41.

36. Θεοδ. Βαλσαμῶνος, «Ἐρμηνεῖα εἰς τὸν μὴ κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου», Migne Ἐ. Π. 137,658.

37. «Βίος ἡτοῦ πολιτεία καὶ πράξεις τῆς... Ὀλυμπιάδος, διακόνου γενομένης τῆς ἀγιοπάτης μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως», *Analecta Bollandiana*, Bruxelles - Paris 1882 ἐξ., τόμ. 15, σ. 415.

38. Γρηγορίου Νύσσης, «Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης», Migne Ἐ.Π. 46, 960-1000.

39. Ἐνθ' ἄνωτ.

χαρακτηρίζη ὡς “μυστικῆς” τὶς ὑπηρεσίαι τῶν ἐχόντων τὴν ἱερωσύνη. Ἔτσι λ.χ. γράφει: “Ὁ πολὺς ἐν ἀγίοις Βασίλειος τῆς μεγάλης Καισαρέων Ἐκκλησίας ἀνεδείχθη προστάτης” ὃς ἐπὶ τὸν κλῆρον τῆς ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ ἱερωσύνης τὸν ἀδελφὸν (Πέτρον) ἄγει ταῖς μυστικαῖς ἑαυτοῦ ἱερουργίαις ἀφιερῶσας”⁴⁰. Πρὸς ἀποφυγὴν ὅποιασδήποτε παρεξηγήσεως, πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ μυστηριακὴ ἱερωσύνη τῶν μὲν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἦταν ἱερουργικὴ, τῶν δὲ διακόνων (ἢ διακονισσῶν) διακονικὴ. Ἐπίσης πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν ἦταν ἡ ἰδιότυπος καὶ μοναδικὴ τάξις τοῦ γυναικείου κλήρου. Κατὰ τὸν Ματθαῖο Βλάσταρι, στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες ἐπιτρεπόταν στίς διακόνισσες ὄχι μόνον ἡ εἴσοδος στὸ ἱερὸ θυσιαστήριον, ἀλλὰ καὶ τὸ “τὰ τῶν διακόνων ἀνδρῶν παραπλησίως μετιέναι”⁴¹. Ἐξ ἄλλου ἡ “Διαθήκη τοῦ Κ. ἢ. Ἰ. Χ.” (*Testamentum Domini nostri Jesu Christi*) (ε’ αἰὼν) μαρτυρεῖ, ὅτι κατὰ τὴν προσκομιδὴ τῆς Θείας Εὐχαριστίας οἱ χῆρες, ποὺ εἶχαν διακονικὸ ἀξίωμα, στέκονταν στὸ ἱερὸ βῆμα πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ἐπισκόπου μετὰ τοὺς πρεσβυτέρους (ἐνῶ οἱ διάκονοι στέκονταν πρὸς τὰ δεξιὰ)⁴². Ἡ ὁσία Μακρίνα εἶχε συνηθίσει, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν προσωπικὴ τῆς προσευχῆ, νὰ καταφεύγῃ στὸ ἱερὸ θυσιαστήριον. Ἔτσι εἶναι γνωστόν, ὅτι στὴν περίπτωσι σοβαρᾶς ἀσθενείας τῆς “ἐντὸς γενομένη τοῦ θυσιαστηρίου (κατ’ ἄλλη γραφῆ: παναγιαστηρίου) παννύχιον προσπίπτει τῷ Θεῷ τῶν ἰάσεων”⁴³.

»Συμφώνως πρὸς τὸν ὑπ’ ἀρ. 213 κώδικα τῶν Παρισίων (ια’ αἰὼν) καὶ συμφώνως πρὸς τὸν ὑπ’ ἀρ. 662 κώδικα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν (ιβ’ - ιδ’ αἰὼν), ἡ διακόνισσα, ποὺ χειροτονεῖται, “ὀφείλει εἶναι μ’ (= τεσσαράκοντα) ἐτῶν, παρθένος ἀγνή, καί, κατὰ τὸ νῦν κρατοῦν, μονάζουσα μεγαλοσχῆμων, κεκαρμένη τε κοσμίως, καί... διὰ τῆς ἐπανθούσης αὐτῇ ἀρετῆς ἀνηγγεμένη εἰς ὕψος... Τελεῖται τοίνυν καὶ ἐπὶ ταύτῃ πάντα, ὅσα καὶ ἐπὶ τοῖς διακόνοις, ὀλίγων τινῶν γινομένων ἐνηλλαγμένως”⁴⁴. Τὰ ἴδια πιστοποιοῦνται καὶ ἀπὸ τὸν

40. Βλ. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Προσωπογραφία τῆς ὁσίας Μακρίνης*, Ἀθήνα, 1996.

41. Ματθαίου Βλαστάρεως, «Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον τῶν ἐμπεριλημμένων ἀπασῶν ὑποθέσεων τοῖς ἱεροῖς καὶ θεοῖς κανόσιν, στοιχεῖον Γ’, κεφ. ια’, Migne Ἐ.Π. 144, 1173 ἐξ.

42. J. E. Rahmani, *Testamentum Domini...*, 1899, I, 44, σ. 105.

43. Γρηγορίου Νύσσης, *ἐνθ’ ἀνωτ.*, 992.

44. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἡ «χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» τῶν διακονισσῶν*, σ. 57.

Ματθαῖο Βλάσταρι (ιδ' αἰών), πού μαρτυρεῖ ὅτι, "συμφώνως τοῖς παλαιοῖς τῶν βιβλίων", ἡ ἐκλεγομένη διακόνισσα ἐπρεπε νὰ ἔχη "σχῆμα μοναχικόν, καὶ τοῦτο τέλειον"⁴⁵.

»Τὸ διακονικὸ λειτούργημα κατ' ἐξοχὴν παρεχόταν στὶς ἡγούμενες τῶν μοναστηρίων, οἱ ὁποῖες πολὺ συχνὰ ἦσαν χειροτονημένες διακόνισσες. Ἐκτὸς τῆς Ὀλυμπιάδος, ἡγουμένη ἦταν καὶ ἡ ἁγία Μακρίνα...

»Στῆ Δύσι, μὲ τὴν ἐπίδρασι τοῦ παραδείγματος τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἀναφέρονται πολὺ συχνὰ οἱ ὀνομασίες *diacona* - *abbatissa* ἢ *diaconissa* - *abbatissa*. Τὸν 1' αἰῶνα λ.χ. στὴν περιοχὴ τῆς Ρώμης ἀναφέρονται οἱ διακόνισσες καὶ ἡγούμενες *Euphemia*, *Odocia*, *Alvisinda*, *Eufrosina*, *Agathe* καὶ *Sergia*⁴⁶. Ὅταν ὁ ἅγιος Νεῖλος ὁ νεώτερος (910-1005) μετέβη στὴν Καρνα, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ βιογράφου του, "ἔτρεχον ἅπαντες κατὰ τὰς λεωφόρους τοῦ θεάσασθαι τὸν τίμιον αὐτοῦ χαρακτήρα καὶ μετασχεῖν τῆς αὐτοῦ εὐλογίας. Ἐν οἷς μία διάκονος, ἡγουμένη μοναστηρίου..., συναγαγοῦσα τὰς ὑπ' αὐτὴν παρθένους ἐξῆλθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὁσίου"⁴⁷. Τὸ ὅτι στῆ Δύσι συνδυάζονταν σὲ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο τὸ ἀξίωμα τῆς διακόνισσης καὶ ἡ ιδιότης τῆς ἡγουμένης ἐξηγεῖ γιατί ὁ Ἀβελάρδος (1079-1142), ὅταν ρωτήθηκε ἀπὸ τὴν Ἐλοῖζα τί σημαίνει ἡ λέξις "διακόνισσες", ἀπήντησεν ὅτι οἱ ἡγούμενες παλαιότερα ὀνομάζονταν διακόνισσες⁴⁸.

»Ἀπὸ μαρτυρίες πού σώζονται στὶς πηγές, συμπεραίνομεν ὅτι οἱ διακόνισσες γενικῶς καὶ πολὺ περισσότερον οἱ μοναχὲς διακόνισσες ὄχι μόνον εἰσέρχονταν στὸ ἱερὸ θυσιαστήριον, ἀλλὰ καὶ εἶχαν μέσα σ' αὐτὸ ὠρισμένα διακοσμητικὰ καθήκοντα, ἀναβαν τὶς λυχνίες, γιὰ τὴν εὐπρέπεια τοῦ θυσιαστηρίου, μεριμοῦσαν γιὰ τὴν καθαριότητα τῶν λειτουργικῶν σκευῶν καὶ γιὰ τὴν καθ' ὅλου εὐπρεπὴ καὶ κοσμία ἐμφάνισι τοῦ ἱεροῦ βήματος. Ὅταν στὸν 1. ναὸ δὲν ὑπῆρχε διάκονος, διάβαζαν τὶς βιβλικὲς περικοπές, θυμιοῦσαν (χωρὶς ἀπαγγελία τῶν σχετικῶν εὐχῶν). Οἱ ἡγούμενες - διακόνισσες, ὅταν ἔλειπαν ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοί, προΐσταντο στὸν ναὸ μερικῆς τελέσεως τῶν μὴ

45. Ματθαίου Βλαστάρεως, ἐνθ' ἀνωτ., 1173.

46. A. Kalsbach, *Die altkirchliche Einrichtung der Diakonissen bis zum ihren Erlöschen*, Freiburg im Br. 1926, σ. 79.

47. Bartholomaei, «Vita S. Nili junioris», κεφ. 12: *Acta Sanctorum*, Σεπτ. VII, 30.

48. *Abbatissas quippe quas nunc dicimus antiquitas diaconissas vocabant*, (Petri Abaelardi, Ep. VII ad Heloissam). Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, «Ἡ χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» τῶν διακονισσῶν, σ. 83.

καθαρῶς μυστηριακῶν προσευχῶν καὶ παρακλήσεων. Ἐπίσης μετέδιδαν τὴν Θεία Κοινωνία σὺν ἀσθενεῖς μοναχές, ἐνῶ ὅλες οἱ διακόνισσες μετέφεραν τὴν Θεία Κοινωνία σὺν ἀσθενεῖς γυναῖκες ἢ καὶ σὺν ἄρρενα παιδιά. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸν, ὅτι οἱ διακόνισσες κατηχοῦσαν τὶς γυναῖκες, ποὺ προετοιμάζονταν γιὰ τὸ βάπτισμα, διακονοῦσαν στὴν τελεσιουργία αὐτοῦ, ἦσαν σύμβουλοι τῶν γυναικῶν καὶ ἀνελάμβανον σπουδαίους τομεῖς τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλανθρωπίας.

» Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος στὴν Ἱ. Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος χειροτόνησε τὴ μοναχὴ Ἐλισάβετ Ροκά καὶ τὴ μοναχὴ Μαγδαληνὴ Μουστάκα, ἢ ὅποια ἀργότερα ἐγένετο ἡγουμένη πρώτον στὴν Ἱερὰ αὐτὴ Μονὴ καὶ ἀργότερα στὴν Ἱ. Μονὴ Κοιμήσεως Θεοτόκου "Χρυσολεοντίσσης", ὅπου καὶ τὴν ἐγνώρισεν ὁ ὁμιλῶν. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος κυρὸς Χρυσόστομος Παπαδόπουλος χειροθέτησε στὴν Αἴγινα ἀρκετὲς διακόνισσες. Γνωστὰ εἶναι τὰ ὀνόματα Χριστοφόρα, Κυριακὴ, Εὐνίκη, Παρασκευή, Εὐφροσύνη, Θεοκτίστη, Χαριτίνη.

» Ὅλα ὅσα ἀναφέραμε ὀδηγοῦν στὰ ἐξῆς συμπεράσματα: 1) Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος ἀκολουθῶντας στὰ ἔχνη τῆς μακραίωνος λειτουργικῆς καὶ μοναστικῆς παραδόσεως, ὁραματιζόταν καὶ ἐπεδίωξε τὴν ἀναβίωσι τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν. 2) Τὰ δεδομένα τῆς παραδόσεως χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νεκτᾶριο ἐπιλεκτικῶς ἀφ' ἐνὸς πρὸς ἀποφυγὴν σκανδαλισμοῦ ἐκείνων ποὺ ἦσαν ἀντίθετοι στὴ χειροτονία διακονισσῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς ἀντιμετώπισιν συγκεκριμένων πρακτικῶν ἀναγκῶν τοῦ μοναστηρίου. Ἡ ἐπιλεκτικὴ του συμβολὴ συνίστατο σὺν ὅτι στὰ δεδομένα αὐτά, μὲ ἰδικὴ του προσωπικὴ πρωτοβουλία, ἔκαμε μερικὲς τροποποιήσεις προσθέτων στοιχείων ἢ ἴσως καὶ ἀφαιρῶν. 3) Γιὰ τὸ ὅλο ζήτημα τῆς ἀναβιώσεως τοῦ θεσμοῦ τῶν λειτουργικῶς καθιερωμένων διακονισσῶν ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος ὑπῆρξε σὺν αἰῶνα μας πρωτοπόρος καὶ ἀσφαλῶς, ἐνῶ σὺν οὐρανὸν θὰ λυπῆται, διότι καθυστερεῖ ἢ περαιτέρω προώθησις τῆς πραγματώσεως τοῦ ὁραματισμοῦ του, θὰ χαίρῃ διότι εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου αὐτοῦ περιελήφθη καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ ζητήματος τῶν διακονισσῶν. Αὐτὸ δείχνει ὅτι ὁ σχετικὸς σπόρος, τὸν ὅποιο ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος ἐσπείρε σὺν ἀγρῷ τῆς Ἐκκλησίας μας, δὲν ἔχει νεκρωθῆ, ἀλλὰ ἔχει φέρει στὴν ἐπιφάνεια ἕνα βλαστὸν, ποὺ εἶναι τρυφερὸν φυτὸν ποὺ δεινοπαθεῖ σὺν κάθε βιαία χειμερινῇ πνοῇ ἀντορθοδόξου ὑπερσυντηρητισμοῦ καὶ καχυποψίας. Ἄς εὐχηθούμε νὰ μὴ μᾶς προλάβουν οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, ποὺ συζητοῦν τὸ ζήτημα τῆς ἀναβιώσεως τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν. Ἄς εὐχηθούμε ὅλα τὰ γυναικεῖα μοναστήρια μας ν' ἀποκτήσουν τὶς διακόνισσές τους, γιὰ νὰ δώσουν ὄψιν στὴν

συγχρονισμένη, δηλαδή ανταποκρινομένη στις σημερινές συνθήκες και ανάγκες, αναβίωσι και περαιτέρω ανανέωσι και διαμόρφωσι τοῦ ὄλου θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν, ὁ ὁποῖος εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς και ὁσοῦν ἐκ τῶν ὁστέων τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς, ἐκ τῆς ὁποίας μεταδόθηκε μὲ νέα μορφή στοὺς Προτεστάντες, στοὺς Ἀγγλικανούς, στοὺς Παλαιοκαθολικούς και πιθανώτατα θὰ μεταδοθῆ στὸ μέλλον ἐκ νέου και στοὺς Ρωμαιοκαθολικούς. Τὸ μήνυμα λοιπὸν σήμερα τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου πρὸς ἐμᾶς εἶναι ὄχι μόνον νὰ εὐχηθοῦμε, ἀλλὰ και νὰ προσπαθήσωμε, ὥστε – στὸ ζήτημα τῆς ἀναβίωσης τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν, αὐτονοήτως ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως – νὰ μὴ χάσωμε ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ τραῖνο»⁴⁹.

12. Ἐπιλεγόμενα.

Στὰ λεχθέντα στὸ χρονικό, ποὺ παρουσιάσαμε, θὰ θέλαμε νὰ προσθέσωμε ὅτι ὁ γράφων ἐπὶ ἡμισυν σχεδὸν αἰῶνα δὲν κουράσθηκε νὰ ἐπαναλαμβάνη παρόμοιες προτάσεις και ὑποδείξεις μέσα σὲ μελέτες, οἱ ὁποῖες μνημονεύονται στὴν σχετικὴν διεθνή Βιβλιογραφία και προκαλοῦν τόσο σὲ Ὁρθοδόξους, ὅσον και σὲ ἑτεροδόξους (Παλαιοκαθολικούς και – ὅπως εἶπαμε – σὲ Ρωμαιοκαθολικούς) ἀλυσιδωτὲς ἐκδηλώσεις τῆς νοσταλγίας πρὸς ἀναβίωσι τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν. Οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς συνδέονται μὲ ἀναρίθμητες μαρτυρημένες ἀναφορὲς σὲ σχετικὲς μελέτες του, μερικὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες ἔχουν γραφῆ ἢ μεταφρασθῆ σὲ διάφορες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες⁵⁰.

49. Ἡ ὁμιλία μου στὸ «Διορθόδοξο Μοναστικὸ Συνέδριο» τῆς Αἰγίνης δημοσιεύεται ὀλόκληρη στὸν σχετικὸ τόμο τῶν Πρακτικῶν, ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Σεβ. Μητροπολίτη Ὑδρας, Σπετσῶν και Αἰγίνης κ. Ἱερόθεο.

50. Στὰ ἤδη μνημονευθέντα σχετικὰ ἔργα εἶναι δυνατὸν νὰ προστεθοῦν τὰ ἑξῆς: Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, «Ἡ δρᾶσις τῶν χριστιανῶν γυναικῶν κατὰ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», περιοδ. «Γρηγόριος Παλαμάς», ἔτος 1958. Τοῦ ἰδίου, «Διακόνισσα - Διακονισσῶν (ἑτερόδοξοι) ἀδελφότητες - Διακονισσῶν Σχολή»: *Θρησκευτικὴ και Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμ. 4, Ἀθῆναι, 1964, σσ. 1144-1156. Τοῦ ἰδίου. «Das Diakonissenamt in der griechisch - orthodoxen Kirche», ἐν: *Diakonisse, Studien des Ökumenischen Rates der Kirchen*, Nr. 4. Genf 1966. Τοῦ ἰδίου, «The Ministry of Deaconesses in the Greek Orthodox Church», ἐν: *World Council of Churches Studies, No. 4: The Deaconess*, Geneva 1966. Τοῦ ἰδίου, «Le ministère de diaconesse dans l'Église Orthodoxe Grecque», ἐν: *Études du Conseil oecuménique des Églises, No 4, La Diaconesse*, Genève 1967. Τοῦ ἰδίου, *Diakonissambete i den grekisk - ortodoxa Kyrkan*, μετάφρασις σουηδικῆ ὑπὸ Pehr Edwall, ἐν *Svenskt Gudastjänstliv*, 41, 1966. Τοῦ ἰδίου, *Αἱ γυναῖκες ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ*, Ἀθῆναι, 1976. Τοῦ ἰδίου, *La questione dell' ingresso delle donne nel sacro clero secondo la*

Εἶναι εὐχάριστον ὅτι σήμερον ὅλοι οἱ Ὁρθόδοξοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιθυμοῦν τὴν ἀναβίωσι τῆς λειτουργικῆς καθιερώσεως τῶν διακονισσῶν, ἔστω καὶ ἐὰν μερικοὶ ἀμφισβητοῦν τὸν μυστηριακὸ χαρακτήρα αὐτῆς καὶ ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξὶ ἱερωσύνης στὶς διακονισσες. Σημασίαν ἔχει ἡ ἐνεργοποίησις τοῦ θεσμοῦ καὶ ὄχι ὁ κανονικο-δογματικὸς χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ, γιὰ τὸν ὁποῖο ὑπάρχουν διαφωνίες. Πάντως ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς τότε μόνον θὰ εἶναι ὀρθός, ὅταν δὲν παραθεωρῆται τὸ γεγονός, ὅτι στὴν Ὁρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ τὸ ἐναντι τῶν δευτερογενῶν δογματικῶν καὶ κανονικῶν διατυπώσεων πρωτεῖον ἀνήκει στὴν μακροαῖωνα πρωτογενῆ λειτουργικὴ πράξι τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Friedrich Heiler (Χάϊλερ), προβάλλει τὸ μὲ τὴν προσευχὴ συνδεόμενο δόγμα, τὸ «*gebetete Dogma*»⁵¹. (Πρβλ. τὴν γνωστὴ φράσι: *Lex orandi est lex credendi*). Ὑπὸ τοιαύτην ὀπτική

tradizione Ortodossa Orientale, Milano 1977 (ἰταλικὴ μετάφρασις ὑπὸ ἀρχιμ. Τιμοθέου Μοσχοπούλου καὶ Laura Giamporciano). Τοῦ ἰδίου, «Das Amt der Diakoninnen in der Kirchlichen Tradition - Μετάφρασις ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ὑπὸ Th. Nikolaou, ἐν: *Una Sancta*, 1978. Τοῦ ἰδίου, «Cottesdienst und Menschendienst», ἐν: *Diakonia*, 3, Stuttgart, Sept. 1979. Τοῦ ἰδίου, *Theologie und Liturgie*, Athen 1984. Τοῦ ἰδίου, «Orthodoxe Kirche und Diaconisches Werk (ἐπίσημ ἀγγλιστί: «Orthodox Church and Diaconal Work» ἐπίσημ σουηδιστί: *Diakoni i Orthodoxa Kyrkor*), ἐν: Gerd Schwensson - David Thompson (ἐκδ.), *Kyrkorna och Diakonien - The Churches and the Diaconate*, Uppsala 1985, σελ. 143-162. Τοῦ ἰδίου, «Das Priestertum nach dem Zeugnis der byzantinischen liturgischen Texte», ἐν: *Ökumenische Rundschau*, 35. Jahrgang, Heft 3, Frankfurt, Juli 1986, σελ. 267-280. Τοῦ ἰδίου, «Le féminisme des textes liturgiques orthodoxes», ἐν: *La Mère de Jésus Christ et la Communion des Saints dans la Liturgie - Conférences Saint - Serge*, XXXIe Semaine d' Études Liturgiques, Roma 1986, σελ. 267- 282 Τοῦ ἰδίου, «Der Diakoniat der Frau in der griechisch - orthodoxen Kirche», ἐν: *Diakonia*, XXXI. Jahrgang, Heft 2-3, Freiburg i. Br., Juli 1968, σελ. 29-33. Τοῦ ἰδίου, Die Tradition der Orthodoxen Kirche in Bezug auf die Frauenordination, ἐν: Elisabeth Gössmann - Dietmar Bader (ἐκδ.), *Warum keine Ordination der Frau? Unterschiedliche Einstellungen in den christlichen Kirchen* - Schriftenreihe der Katholischen Akademie der Erzdiözese Freiburg, München - Zürich 1987, σελ. 26-49. Τοῦ ἰδίου, L' institution des diaconesses dans l' Église Orthodoxe et la possibilité de sa rénovation, γαλλ. μτφρ. ἐν *Contacts - Revue Française de l' Orthodoxy*, XXXXIe Année, No 146, σσ. 124-144. Τοῦ ἰδίου, «Donna e Ministero - Presentazione teologica della tradizione e della prassi ecclesiastica bizantina», ital. μτφρ. ἐν Cettina Militello (ἐκδ.), *Donna e Ministero - Un dibattito ecumenico*, Roma, σσ. 99-118.

51. Friedrich Heiler, *Urkirche und Ostkirche*, Hamburg 1957, σσ. 39-40. Περισσότερα σχετικῶς καὶ ἄλλην βιβλιογραφία βλ. στὴ μελέτη: Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, «Λατρεία καὶ Δόγμα»: Ἀναφορὰ εἰς μνήμην Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου 1914-1986 (ἐκδ. τοῦ Ἰδρύματος διὰ τὴν χριστιανικὴν ἐνότητα ATEF DANIAL τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἑλβετίας), τόμ. 2, Γενεύη 1989, σσ. 347-348.

γωνίαν οὐδείς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι ἐπὶ αἰῶνες, μέσα στὰ λειτουργικὰ πλαίσια τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἔκανε αἰσθητὴν τὴν ἐνεργὸν παρουσία τῆς, ἐκτὸς τῆς μυστηριακῆς ἱερουργικῆς ἱερωσύνης (τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου), ἢ ἐξ ἴσου μυστηριακῶς μὲ ἀνωτέραν χειροτονίαν (καὶ ὄχι κατωτέραν χειροθεσίαν) μεταδιδομένη διακονικῆ ἱερωσύνη τόσοσ τῶν διακόνων, ὅσον καὶ τῶν διακονισσῶν, οἱ ὁποῖες, ὅπως ἤδη εἶπαμε, ἀνῆκαν στὴν μία καὶ μοναδικὴ ιδιότυπη (*sui generis*) τάξι τοῦ γυναικείου κλήρου⁵², ἢ ὁποῖα δυνάμει ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται ἕως σήμερον.

52. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Ἡ «χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» τῶν διακονισσῶν, σ. 93.